

องค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร

The Components of Chatree Dance for Dance Drama of
The Fine Arts Departmentบันทิตา สุภาเลิศ^{1*}, สุภาวดี โพธิเวชกุล²Bantita Supalert^{1*}, Supavadee potiwetchakul²^{1*} สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา^{1*} Performing Arts Program, Faculty of Fine and Applied Arts, Suan Sunandha
Rajabhat University

*Corresponding author; E-mail: Banti.gun@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบ และองค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รดเสน ของกรมศิลปากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ กลุ่มผู้แสดง กลุ่มนักดนตรี และกลุ่มศิลปินละครชาตรี ผลการวิจัยพบว่า การแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รดเสน รูปแบบและองค์ประกอบของการแสดงเป็นการผสมผสานระหว่างละครชาตรีกับละครนอกเข้าไว้ด้วยกัน ด้านผู้แสดงเลียนแบบอย่างละครนอกที่มีผู้แสดงได้หลายคนไม่จำกัดจำนวน รูปแบบการแสดงเริ่มด้วยรำกลองชาตรี จากนั้นลงเพลงวาจับเข้าเนื้อเรื่องแสดง ด้านดนตรีใช้บรรเลงประกอบการแสดงเป็นการผสมผสานระหว่างเครื่องดนตรีของละครชาตรีกับวงดนตรีของละครนอก ผู้แสดงพูดบทเจรจาเอง แต่มีฝ่ายคีตศิลป์ขับร้องเพลงให้ ด้านสถานที่แสดง จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงละคร มีการใช้ฉากประกอบแบบเสมือนจริง ต่อมาภายหลังมีจัดแสดงในสถานที่อื่นที่ไม่ใช่โรงละครตามสถานการณ์ ด้านเครื่องแต่งกาย ตัวเอกทั้งฝ่ายพระและนางแต่งกายยืนเครื่องอย่างละครนอก และสวมใส่เทริดอย่างละครชาตรี ด้านท่ารำประกอบเพลงชาตรีมี 2 ลักษณะ คือ 1) การทำบททั่วไปหรือการตีบท และ 2) ท่ารำเฉพาะหรือที่เรียกว่า “รำซัดท่า”

คำสำคัญ : องค์ประกอบ, เพลงชาตรี, การแสดง, ละครรำ, กรมศิลปากร

ABSTRACT

This article had the purposes to study the pattern and components of Chatree dance in dance drama in the story of “Manohra” and “Rotsen” by the Fine Arts Department. The research tools were the interview form and observational forms. The interviewees were divided into 4 groups: expert group, performer group, musician group. and a group of Chatree dance artists. The research found that performances of the dance dramas "Manohra" and “Rotsen” has the pattern and components that were a combination of Chatree dance dramam and Lakhon nok drama. As for the actors, they imitated Lakhon nok drama that did not limit the number of the actors. The performance began with the rhythm of the Chatree drums. Then, accompanied by the song Wah Jab. The music used for the performance was a combination of the instruments of Chatree dance drama and Lakhon nok drama. The actors spoke the dialogue. But there were a singers that sang a songs for them. Performance was performed at a theatre for the first time, it used realistic sets. Later on the performance took place in other place in accordance with the circumstances. For clothing, both the male and female protagonists dressed in costumes like Lakhon nok drama but wore headdress like a Chatree dance drama. There were two types of dance: 1) general dance and 2) specific dance moves or “Ram Sad”.

Keywords: composition, Chatree song, performance, dance drama, Fine Arts Department

บทนำ

การแสดงละครของไทย มีวิวัฒนาการในด้านรูปแบบการแสดงมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเค้าเดิมของละคร เริ่มขึ้นที่การแสดงละครชาตรี จากนั้นพัฒนาไปสู่การแสดงละครนอก และละครใน ทั้ง 3 อย่างนี้ ถือเป็นปฐมบทของการแสดงละครดั้งเดิม ก่อนจะมีการพัฒนาไปสู่การแสดงละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง และละครเสภาตามลำดับ โดยรูปแบบของละครจะประกอบไปด้วย ทำรำ ดนตรีบรรเลง ประกอบ และบทขับร้องเพื่อดำเนินเรื่อง

ละครชาตรีและละครนอกถือเป็นละครแบบราชฎที่ชาวบ้าน แสดงกันเองนอกวัง ถือเป็นต้นเค้าสำคัญที่ส่งผลมาถึงยุคของกรมศิลปากร “องค์การดุริยางคนาฏศิลป์” หรือปัจจุบันเรียกว่า “สำนักการสังคีต” ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงละครร่ามากมาย จนในปี พ.ศ. 2498 ได้จัดสร้างละครเรื่อง มโนห์รา ขึ้น และในปี พ.ศ. 2500 ได้จัดสร้างละคร ภาคต่อ เรื่อง รถเสน เนื้อหาเชื่อมโยงกัน โดยทั้ง 2 เรื่องนี้ รูปแบบและองค์ประกอบของการแสดงเป็นการผสมผสานระหว่างละครชาตรีกับละครนอกเข้าไว้ด้วยกัน ด้านผู้แสดงเลียนอย่างละครนอกที่มีได้หลายคน ไม่จำกัดจำนวน รูปแบบการแสดงเริ่มด้วยรำกลองชาตรีแทนการโหมโรง เพื่อเรียกผู้ชม จากนั้นลงเพลงวาจับเข้าเรื่องแสดง มุ่งนำเสนอการแสดงที่กระชับ รวบรัด เลียนแบบละครนอก ด้านดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงเป็นการผสมผสานระหว่างเครื่องดนตรีของละครชาตรี กับวงดนตรีของละครนอก ผู้แสดงพูดบทเจรจาเอง หากแต่บทขับร้องจะมีฝ่ายคีตศิลป์ขับร้องให้ ด้านสถานที่แสดง จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงละคร มีการใช้ฉากประกอบแบบเสมือนจริง ตามท้องเรื่องอย่างละครนอก ทว่า ต่อมาภายหลังบางครั้งมีจัดแสดงในสถานที่อื่นที่ไม่ใช่โรงละคร ก็อาจไม่มีฉากประกอบได้อย่างละครชาตรี ด้านเครื่องแต่งกาย ตัวเอกทั้งฝ่ายพระและนาง แต่งกายยืนเครื่องอย่างละครนอก และสวมใส่เทริดอย่างละครชาตรี

ส่วนสำคัญที่เป็นจุดดึงดูดผู้ชมในการแสดงนั้นคือ การร่ายรำของตัวละคร ประกอบเพลงชาตรี ซึ่งเพลงชาตรีมีเอกลักษณ์เฉพาะอยู่กับการยึดโทนชาตรีเป็นสำคัญ โดยทำรำประกอบเพลงชาตรีมี 2 ลักษณะ คือ 1) การทำบททั่วไปหรือการตีบท และ 2) ทำรำเฉพาะหรือที่เรียกว่า “รำซัดทำ”

การรำซัดทำ คือ การรำประกอบการร้องรับหรือการรำประกอบเพลงรับของละครชาตรี ลักษณะทำรำอาจเป็นแม่ท่าในเพลงร้องรำที่ได้รำไปแล้ว หรือเป็นท่ามาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทย โดยการรำซัดทำนี้ มีลีลาที่แตกต่างออกไปคือ เพิ่มการตีโกลในท่าเชื่อม หรือมีการเปลี่ยนมืออย่างรวดเร็วจากแม่ท่าหนึ่งไปเป็นอีกแม่ท่าหนึ่ง (อักษรชาติ ปัทมสันติวงศ์, 2557, หน้า 1)

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าการแสดงละครร่า เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รถเสน ของกรมศิลปากร ปัจจุบันยังคงได้รับความนิยมสืบเนื่องยาวนานมากกว่า 60 ปีนับตั้งแต่ครั้งจัดสร้างหากแต่อาจไม่ค่อยนิยมจัดแสดงเต็มเรื่องเหมือนแต่ก่อน ปัจจุบันเน้นจัดสร้างละคร โดยนำเสนอเพียงบางฉากที่ต้องการในเรื่องนั้น ๆ เช่น ตอนพระสุธนเลือกคู่ ตอนเมรีมา ตอนเมรีติดตามรถเสน ฯ ต่อมาในส่วนของการรำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเพลงชาตรีที่ถือเป็นเพลงสำคัญที่มีท่วงทำนองไพเราะ สะท้อนกลิ่นอายภาคใต้หรือความเป็นละครชาตรีได้อย่างดี อีกทั้งผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ตรงเมื่อครั้งจัดสร้างละครร่า เรื่อง มโนห์รา ปี พ.ศ. 2498

และเรื่อง รถเสน ปี พ.ศ. 2500 อย่างต้นฉบับที่มีความถูกต้องตามแบบแผนมีจำนวนไม่มาก จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่ององค์ประกอบของการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากรในงานวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบ และองค์ประกอบของการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รถเสน ของกรมศิลปากร

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา มีจุดมุ่งหมายในการศึกษารูปแบบ และองค์ประกอบของการรำเพลงชาตรี (บทบาทตัวนางเอก) ในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร คือ 1) การแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา ในบทบาทนางมโนห์รา 2) การแสดงละครรำ เรื่อง รถเสน ในบทบาทนางเมรี

ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษารูปแบบและองค์ประกอบของการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รถเสน ผ่านเอกสาร หนังสือ บทละคร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย การสัมภาษณ์ และแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ซึ่งแบ่งเป็นหัวข้อการศึกษา ดังนี้

1. ที่มาของคำว่า “ชาตรี”
2. การแสดงละครชาตรี
  - 2.1 ประวัติความเป็นมาของการแสดงละครชาตรี
  - 2.2 องค์ประกอบของการแสดงละครชาตรี
3. การแสดงละครนอก
  - 3.1 ประวัติความเป็นมาของการแสดงละครนอก
  - 3.2 องค์ประกอบของการแสดงละครนอก
4. บทบาทของเพลงชาตรีที่ปรากฏในการแสดงละครรำประเภทต่าง ๆ
5. การแสดงละครรำของกรมศิลปากร
  - 5.1 ประวัติความเป็นมาของการแสดงละครรำกรมศิลปากร
  - 5.2 องค์ประกอบของการแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา กรมศิลปากร
  - 5.3 องค์ประกอบของการแสดงละครรำ เรื่อง รถเสน กรมศิลปากร

6. ทฤษฎีนาฏยศาสตร์

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลด้านเอกสาร สื่อวีดิทัศน์การแสดงของสำนักการสังคีตกรมศิลปากร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นาฏศิลปิน หรือผู้มีประสบการณ์การแสดง จากนั้นนำข้อมูลความรู้ทั้งหมดมารวบรวม วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และนำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ **กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญ** เป็นผู้มีองค์ความรู้ทางด้านศิลปะการแสดง นาฏศิลป์ไทย ละครนาง เป็นอย่างดี มีประสบการณ์การรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากรไม่น้อยกว่า 40 ปี และเป็นที่รู้จักยอมรับในวงการนาฏศิลป์ไทย จำนวน 2 คน บทบาทนางมโนห์รา 1 คน บทบาทนางเมรี 1 คน **กลุ่มที่ 2 ผู้แสดง** เป็นผู้เคยรับบทบาทการรำเพลงชาตรี (ตัวนาง) ในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร บทใดบทหนึ่งที่เป็นบทหลัก อันประกอบด้วย ระหว่างบทบาทมโนห์รากับบทบาทเมรี ทั้งยังเป็นข้าราชการบำนาญของสำนักการสังคีตกรมศิลปากร จำนวน 2 คน บทบาทนางมโนห์รา 1 คน บทบาทนางเมรี 1 คน **กลุ่มที่ 3 นักดนตรี** เป็นข้าราชการหรือเคยรับราชการในสังกัดสำนักการสังคีต กรมศิลปากร ทั้งเป็นผู้มีองค์ความรู้ทางด้านดนตรีหรือการขับร้องเพลงชาตรี ประกอบการแสดงละครรำของกรมศิลปากรมาไม่น้อยกว่า 25 ปี จำนวน 3 คน นักดนตรี 2 คน นักร้อง 1 คน **กลุ่มที่ 4 กลุ่มศิลปินละครชาตรี** เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีมาจากคณะละครชาตรีของตระกูลเรือนนท์ และมีประสบการณ์การแสดงมาไม่น้อยกว่า 20 ปี จำนวน 3 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คือแบบที่ 1 แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อนำผลที่ได้มาวิเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งได้ตั้งประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ชุด กล่าวคือ ชุดที่ 1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากร ชุดที่ 2 กลุ่มศิลปินละครชาตรี ซึ่งมีรายละเอียด แบบที่ 2 แบบสังเกตการณ์ ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้ทั้งแบบ มีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบบสัมภาษณ์ เข้ารับการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปใช้ วิจัยครั้งนี้ได้ให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย เป็นผู้ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 3 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการ 2 ส่วน คือ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร เป็นการศึกษา ค้นคว้าเอกสาร ทั้งที่เป็นหลักฐานในชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) และทุติยภูมิ (Secondary Source) และการศึกษาข้อมูลภาคสนามจากการลงพื้นที่เข้าสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นาฏศิลป์ นักดนตรี และกลุ่มศิลปินละครชาตรี

5. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยเลือกตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าในแต่ละด้านตามหลักวิจัยเชิงคุณภาพ

6. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร (Document Research) การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในงานวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ให้เป็นไปตามกรอบวัตถุประสงค์หลักที่ได้ตั้งไว้

สรุปผลการวิจัย

1. รูปแบบการแสดงละครรำของกรมศิลปากร

เนื่องด้วยการแสดงละครรำของกรมศิลปากรเป็นการผสมผสานระหว่างละครชาตรีร่วมกับละครนอก ผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์รูปแบบการแสดงว่ามีส่วนใดบ้างที่ได้รับอิทธิพลหรือเค้าโครงมาจากละครชาตรี และละครนอก จนกำเนิดขึ้นเป็นรูปแบบการแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา และ เรื่อง รถมเสน รายละเอียดดังนี้

รูปแบบที่ได้มาจากการแสดงละครชาตรี รายละเอียด ดังนี้

1) มีการนำเพลงร่ำชาตรี ซึ่งเป็นหนึ่งในเพลงโหมโรงของละครชาตรีมาใช้ในการโหมโรงก่อนเริ่มทำการแสดงของละครรำเรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รถมเสน ของกรมศิลปากร

2) มีการใช้เครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ชาตรีมาบรรเลงประกอบการแสดง ได้แก่ ปี่ชวา โทนชาตรี กลองชาตรีหรือบ้างเรียกว่ากลองตุ๊ก และฆ้องคู่ (ใช้สำหรับเพลงที่มีสำเนียงชาตรีหรือสำเนียงใต้)

3) มีการบรรจุเพลงชาตรีแทรกอยู่ในบทละคร ได้แก่ เพลงร่ำชาตรี เพลงร่ายชาตรี 2 เพลงร่ายชาตรี 3 เพลงชาตรีกรับ เพลงชาตรีตลุง เพลงชาตรีบางช้าง เพลงลำชาตรี เพลงสิงโตชาตรี รวมทั้งบางเพลงที่ไม่มีชื่อชาตรีกำกับไว้ แต่จัดเป็นจำพวกของ

เพลงชาตรี ได้แก่ เพลงบ้องตัน และเพลงทยอยดง ซึ่งเป็นเพลงที่มีรูปแบบการขับร้องร้องเลียนสำเนียงของชาวปักษ์ใต้

4) มีการรำซัดอย่างละครชาตรีในบางตอน เช่น รำซัดทำในตอนที่ลูกคู่ร้องรับของเพลงรำชาตรี เพลงชาตรีกรับ และรำซัดเลือกคู่ในฉากเลือกคู่ เป็นต้น

5) ศิราภรณ์ของตัวละคร ได้ต้นแบบในการสร้างมาจากเทริดโนราของละคร โนราชาตรี รวมถึงหน้ากากของตัวพรานบุญซึ่งได้ต้นแบบมาจากหน้ากากของตัวพรานในการแสดงโนรา

รูปแบบที่ได้มาจากการแสดงละครนอก รายละเอียด ดังนี้

1) ลำดับการแสดงเริ่มด้วยการโหมโรงเพลงเดียว แล้วจับเรื่องละครทันที ไม่มีการแสดงเบิกโรงเช่นเดียวกับละครนอก

2) มีการดำเนินเรื่องรวดเร็วและกระชับแบบละครนอก

3) มีการใช้ท่ารำแบบใช้บทตามความหมายที่ระบุในเนื้อร้องและทำนองเพลง โดยใช้จำนวนท่าที่มีความถี่มากกว่าละครใน มีการตีบทแทบทุกคำร้อง ซึ่งการรำใช้บทที่มีจำนวนท่ารำมากนี้พบในการแสดงละครนอก

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น นำมาสู่รูปแบบการแสดงละครรำของกรมศิลปากร เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รถมเสน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างละครชาตรีตามแบบแผนการแสดง คณะนายพูน เรื่องนันท รวมกับการแสดงละครนอก โดยรับเอารูปแบบและองค์ประกอบ การแสดงจากละครทั้ง 2 ชนิดดังกล่าวมาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบการแสดง ดังนี้

สรุปรูปแบบการแสดงละครรำของกรมศิลปากร รายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนการแสดง โหมโรง ด้วยการบรรเลงเพลงรัวชาตรี ดำเนินเรื่อง บรรเลงปี่พาทย์ลาโรง

2. การดำเนินเรื่องละคร การดำเนินเรื่องรวดเร็ว แต่สอดแทรกองค์ประกอบอื่น เช่น ระเบียบ การรำอวดฝีมือของตัวเอง เป็นต้น การแสดงมุ่งความสนุกสนาน และแทรกบท ตลกขบขันตามสมควรไม่หยาบคาย

3. วิธีแสดง ผู้แสดงทำหน้าที่รำและเจรจา (มีการกำหนดคำเจรจาใน บทละคร) มีฝ่ายคีตศิลป์ขับร้องเพลงให้ มีบทละครเป็นตัวกำหนดวิธีการจัดการแสดงทุกอย่าง รวมถึงกำหนดเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง บทเจรจา และกิริยาของผู้แสดง

4. กระบวนท่ารำ เน้นความประณีตตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย ซึ่งท่ารำ มี 2 ลักษณะ คือ การทำท่าทั่วไปหรือการตีบท กับท่ารำเฉพาะหรือที่เรียกว่า “รำซัดท่า”

การรำชุดทำในเพลงชาตรี การรำนั่นการกระทบจังหวะแรงกว่าปกติ การส่ายไหล่ ตีไหล่
กล่อมหน้า เป็นต้น

5. เรื่องที่แสดง จัดแสดงเพียง 2 เรื่อง คือ เรื่อง มโนห์รา และ เรื่อง รถมเสน

6. ผู้แสดง แต่เดิมผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง บทพระเอก-นางเอกใช้ผู้หญิง
แสดง ปัจจุบันใช้ผู้แสดงแบบชายจริงหญิงแท้

7. วงดนตรี วงปี่พาทย์เครื่องคู่บรรเลงร่วมกับวงปี่พาทย์ชาตรี เพลงที่ใช้แสดง
เป็นทำนองเพลงที่มีอยู่เดิมในละครนอกและละครในของกรมศิลปากร ผสมกับเพลงชาตรีต่าง ๆ
โดยมีการประพันธ์เพลงชาตรีขึ้นใหม่จำนวน 10 เพลง เพื่อใช้ในละคร เรื่อง มโนห์รา และ เรื่องรถเสน

8. เครื่องแต่งกาย ตัวเอกแต่งกายยืนเครื่องพระ นาง ยกเว้นบางบทเช่น ฤาษี
เสนา ทหาร สัตว์ต่าง ๆ จะแต่งกายให้สอดคล้องกับบทบาทของตน วัสดุส่วนใหญ่เป็นประเภทดิน
ปักเครื่องละครตามแบบแผน

9. ฉากและอุปกรณ์ มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่องเป็นลักษณะแบบสมจริง
ส่วนอุปกรณ์ประกอบการแสดงได้สร้างสรรค์ขึ้นมาให้สมจริงโดยอิงจากบทละครเช่นกัน

10. สถานที่แสดง แต่เดิมแสดงในโรงละคร แต่ปัจจุบันมีจัดแสดง ทั้งเวที
กลางแจ้ง หรือลักษณะเวทีที่มีการยกพื้น

2. องค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร

2.1 บทละคร

- ละครรำ เรื่อง มโนห์รา กรมศิลปากรได้จัดทำบทขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2498
โดยยึดเค้าโครงการดำเนินเรื่องมาจาก “สุธนชาดก” ซึ่งอยู่ในคัมภีร์ปัญญาสาตก มาปรับปรุง
เพิ่มเติม จนเกิดเป็นบทละครเฉพาะของกรมศิลปากร ซึ่งมีด้วยกัน 5 ฉาก ประกอบด้วย ฉากที่ 1
สระโบกขรณี (กลางป่า) ฉากที่ 2 ดำหนังกนางมโนห์รา (นครปัญจาล) ฉากที่ 3 หน้าพระลาน
(นครปัญจาล) ฉากที่ 4 ป่า (แบ่งย่อยออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 อาศรมไกล่สระโบกขรณี และ
ตอนที่ 2 ป่าลึก) ฉากที่ 5 ท้องพระโรงไกรลาส (นครไกรลาส) (กรมศิลปากร, 2498)

- ละครรำ เรื่อง รถมเสน กรมศิลปากรได้จัดทำบทขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2500
โดยยึดเค้าโครงการดำเนินเรื่องมาจาก “รถเสนชาดก” ซึ่งอยู่ในคัมภีร์ปัญญาสาตก ร่วมกับการ
ตัดเนื้อหาการดำเนินเรื่องบางช่วงบางตอนมาจากหนังสือกลอนอ่านที่แต่งขึ้นไว้ตามนิทาน
สมัยก่อน มาปรับปรุงเพิ่มเติม จนเกิดเป็นบทละครเฉพาะของกรมศิลปากร ซึ่งมีด้วยกัน 7 ฉาก
ประกอบด้วย ฉากที่ 1 กุฎาคาร (แบ่งย่อยออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ดำหนังกฝ่ายใน และตอน

ที่ 2 ท้องพระโรง) ฉากที่ 2 ภายในอุโมงค์ใหญ่ ฉากที่ 3 สนามชนไก่ ฉากที่ 4 ตำนานนางสนธิ
ฉากที่ 5 ป่าไผ่ล้าอาศรม ฉากที่ 6 เมืองคบุรี ฉากที่ 7 ป่าสูง (กรมศิลปากร, 2500)

ละครทั้ง 2 เรื่อง ถูกปรับปรุงเพิ่มเติมขึ้นมาผ่านการอิงเค้าโครง การดำเนิน
เรื่องมาจาก “คัมภีร์ปัญญาสชาดก” ทั้งด้านบทละครและวิธีการแสดงขึ้นใหม่ตามแนวนาฏกรรม
โดยมีเหล่าผู้เชี่ยวชาญ ผู้ชำนาญการด้านดนตรี และนาฏศิลป์ไทยเป็นผู้ประพันธ์บทละคร
จากการวิเคราะห์รูปแบบบทละครทั้ง 2 เรื่อง พบว่าจุดเด่นของบทละครมีอยู่ด้วยกัน
2 หัวข้อหลัก ดังนี้

1) บทละคร เรียงลำดับเนื้อเรื่องตามลำดับปฏิทิน โดยแบ่งเนื้อเรื่อง
ออกเป็นฉากเป็นตอน ดำเนินเรื่องไปข้างหน้าตามกาลเวลา ไม่มีการเล่าเรื่องย้อนกลับ ซึ่งเป็น
ประโยชน์ต่อการจัดแสดงในภายหลัง ที่บางครั้งมีการตัดทอนการแสดงเพียงบางฉากตามที่
ระยะเวลาอำนวย

2) การระบุวิธีการจัดการแสดง ซึ่งในบทละครทั้ง 2 เรื่อง มีการระบุวิธีการ
จัดการแสดงทุกอย่างเป็นขั้นตอน ได้แก่ (1) การระบุฉาก กำหนดสถานที่ ช่วงเวลา ซึ่งมีผลต่อ
การจัดฉากและเทคนิคไฟให้ดูสมจริง (2) การระบุตำแหน่งผู้แสดง มีการระบุลำดับการเข้า-ออก
ของตัวละคร และกำหนดตำแหน่งว่าตัวละครได้อยู่ส่วนไหนของเวที ซึ่งมีผลต่อการดำเนินเรื่องให้
ดูสมจริง และมีผลต่อความงดงามของการจัดองค์ประกอบบนเวที (3) การระบุฉากปฏิกิริยาอาการ
ผู้แสดง (4) การระบุเพลงบรรเลงและเพลงขับร้อง (5) การระบุบทเจรจา

2.2 เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงทั้ง 2 เรื่อง มีทั้งเพลงไทยที่ประพันธ์ไว้อยู่แล้ว
กับเพลงที่ปรับปรุงประพันธ์ขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “เพลงชาตรี” เพื่อใช้สำหรับแสดงละครครั้งนี้
โดยเฉพาะ ซึ่งผู้ประพันธ์เพลง คือ นายมนตรี ตราโมท ซึ่งได้ประดิษฐ์และปรับปรุงทำนอง
เพลงร้องขึ้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเพลงชาตรีกรมศิลปากร จำนวน 10 เพลง ได้แก่ เพลง
ร่ายชาตรี เพลงร่ายชาตรี 2 เพลงร่ายชาตรี 3 เพลงชาตรีกรับ เพลงชาตรีตลุง เพลงชาตรี
บางช้าง เพลงลำชาตรี เพลงลิงโลดชาตรี เพลงทยอยดง

เพลงชาตรีที่ นายมนตรี ตราโมท ได้ประพันธ์ไว้ จำนวน 10 เพลง พบปรากฏใช้
ในบทบาทนางมโนห์รา มีจำนวน 5 เพลง ได้แก่ เพลงร่ายชาตรี เพลงลิงโลดชาตรี เพลงทยอยดง
เพลงชาตรีกรับ และเพลงชาตรีบางช้าง ส่วนบทบาทนางเมรี พบปรากฏใช้จำนวน 5 เพลง ได้แก่

เพลงรายชาตรี เพลงรายชาตรี 3 เพลงทยอยดง เพลงชาตรีบางช้าง เพลงโอบ้างช้าง ซึ่งบทบาทของเพลงแต่ละเพลง มีความหมายแตกต่างกันไป

2.3 วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครรำของกรมศิลปากรเป็นการผสมระหว่างวงปี่พาทย์ชาตรี และวงปี่พาทย์เครื่องคู่ อันประกอบไปด้วย 1) ปี่ใน 2) ปี่ชวา 3) ระนาดเอก 4) ระนาดทุ้ม 5) ซ้องวงใหญ่ 6) ซ้องวงเล็ก 7) ตะโพน 8) กลองทัด (หรืออาจใช้กลองตะโพน) 9) โทนชาตรี 10) กลองชาตรีหรือบ้างเรียกว่ากลองตุ๊ก 11) กลองแขก 12) ซ้องคู่ (ใช้สำหรับเพลงที่มีสำเนียงชาตรี) 13) ฉิ่ง 14) ฉาบเล็ก 15) กรับคู่ 16) กรับพวง และ 17) ซลู่ (ซลู่ จะมีใช้เฉพาะในเรื่อง มโนห์รา ในเรื่อง รถมเสน ไม่ปรากฏใช้บรรเลง) ส่วนสาเหตุที่มีเครื่องดนตรีหลายชนิดปนกันนั้น เพราะในบทละครรำของกรมศิลปากรมีการบรรเลงเพลงที่หลากหลาย ทั้งเพลงของละครนอก และละครชาตรี แล้วแต่ว่าเพลงชนิดนั้นจะใช้ได้กับอารมณ์ชนิดใด เครื่องดนตรีที่ใช้จึงใช้แบบละครนอกผสมผสานกับแบบดั้งเดิม

2.4 เครื่องแต่งกาย

2.4.1 เครื่องแต่งกายบทบาทนางมโนห์รา ในละครรำ เรื่อง มโนห์รา มีลักษณะพิเศษกว่าตัวนางในละครเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากนางมโนห์ราเป็นนางกนิรีและตามบทละครมีช่วงเวลาที่ต้องมาอาศัยในเมืองมนุษย์ ลักษณะเครื่องแต่งกายจึงมีด้วยกันทั้งหมด 3 แบบ โดยผู้วิจัยได้สรุปแบบการแต่งกายมาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ บุนนาค ทรรทรานนท์ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2563) รายละเอียด ดังนี้

แบบที่ 1 ประกอบด้วย 1) เทริด 2) ดอกไม้ทัดและพวงอุบะ 3) ทับทรวง 4) กรองคอหรือนวมนางแบบหยักสีแดง 5) เสื้อในนางสีเหลือง 6) พาหุรัดแบบผ้าสีแดง 7) ทองกรแบบผ้าสีแดง 8) รัดสะเอวแบบกนิรีสีแดง 9) ปิ่นหนึ่ง 10) กำมรงค์ 11) ผ้านุ่งนางสีเขียว 12) ข้อเท้าผ้าติดกระพรวน 13) เล็บทองเหลือง (ใช้สวมใส่เฉพาะตอนระบำกนิรีร้อน)

แบบที่ 2 ประกอบด้วย 1) เทริด 2) ดอกไม้ทัดและพวงอุบะ 3) ทับทรวง 4) กรองคอหรือนวมนางแบบหยักสีเขียว 5) เสื้อในนางสีเหลือง 6) ทองกรหรือกำไลแฉง 7) ผ้าม่านนางสีแดงขลิบเขียว 8) รัดสะเอวแบบกนิรีสีเขียว 9) ปิ่นหนึ่ง 10) กำมรงค์ 11) ผ้านุ่งนางสีแดง 12) กำไลข้อเท้า

แบบที่ 3 ประกอบด้วย 1) เทริด 2) ดอกไม้ทัดและพวงอุบะ 3) ทับทรวง 4) กรองคอหรือนวมนางแบบหยักสีแดง 5) เสื้อในนางสีเหลือง 6) พาหุรัดแบบผ้า

สีแดง 7) ทอกรแบบผ้าสีแดง 8) รัดสะเอวแบบกินรีสีแดง 9) ปิ่นเหง่ง 10) อ้อมรงค์
11) ผ้าถุงนางสีเขียว 12) ข้อเท้าผ้าติดกระพรวน 13) เล็บทองเหลือง 14) ปีกกินรีสีแดง
15) หางกินรีสีแดง

แบบที่ 1

แบบที่ 2

แบบที่ 3

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายบทบาทนางมโนห์รา

ที่มา: บัณฑิตา สุภาเลิศ

จากภาพข้างต้น เครื่องแต่งกายแบบที่ 1 ปรากฏใช้ในฉากที่ 1 สระโบกขรณี กลางป่า (ตอนมโนห์ราเล่นน้ำ) เครื่องแต่งกายแบบที่ 2 ปรากฏใช้ในฉากที่ 2 ตำนานนางมโนห์รา นครปัญจาล (ตอนเข้าห้อง) และฉากที่ 5 ห้องพระโรง นครไกรลาส (พระสุธนเลือกคู่) เครื่องแต่งกายแบบที่ 3 ปรากฏใช้ในฉากที่ 3 หน้าพระลาน นครปัญจาล (ตอนบุชายัญ)

2.4.2 เครื่องแต่งกายบทบาทนางเมรี ในละครรำ เรื่อง รถมเสน แต่งกาย

ในลักษณะยืนเครื่องตัวนาง แต่หม่มีลักษณะพิเศษจากตัวนางเอกอื่น ๆ เพราะเป็นหม่มนางแบบสองชาย ศีรษะสวมรัดเกล้ายอด ด้านสีของเครื่องแต่งกายไม่มีข้อจำกัด หากแต่พิจารณาควบคู่กันกับตัวรถเสนซึ่งเป็นบทเข้าคู่พระนาง ระหว่างพระเอกนางเอก ทว่าในปัจจุบันส่วนใหญ่นิยมแต่งกายด้วยสีน้ำเงินขลิบสีแดง (พัชรินทร์ จันทรัตต, 2552, หน้า 127) สอดคล้องกับ รัชนา พวงประยงค์ (สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2566) ให้ความเห็นว่า การแต่งกายนางเมรี ด้านสีชุดจะแต่งให้สอดคล้องกับพระเอกคือบทบาทรถเสน โดยมีทั้งสีน้ำเงินขลิบแดง สีฟ้าขลิบชมพูหรือขลิบแดง และเครื่องสืบกันยืน

ทั้งนี้ เครื่องศิริภรณ์ ที่สวมใส่จะถูกเปลี่ยนไปตามลำดับฉาก เพราะมีการสวมใส่ทั้งเทริด และรัดเกล้ายอด โดยนางเมรีจะตั้งรัดเกล้าตั้งแต่ฉากที่ 6 เมืองคบุรี ตอนแต่งงาน และเมาสุรา และจะถูกเปลี่ยนเป็นสวมใส่เทริดในฉากที่ 7 ป่าสูง ตอนตรวจพล ซึ่งมีลักษณะดังนี้

รูปแบบที่ 1 ประกอบด้วย 1) รัดเกล้ายอด 2) จอนหู 3) รัดท้ายซ่อง 4) ดอกไม้ทัดและพวงอุบะ 5) ทับทรวง 6) กรองคอหรือนวมนางสีแดง 7) เสื้อในนางสีเหลือง 8) หม่มนางสองชายสีฟ้าขลิบแดง 9) ทองกร 10) แหวนรอบ 11) ปะวะหล่ำ 12) ปิ่นหนึ่ง 13) อัมรงค์ 14) ผ้าถุงนางสีแดง 15) กำไลข้อเท้า

รูปแบบที่ 2 มีลักษณะคล้ายรูปแบบที่ 1 แต่ทว่ามีการเปลี่ยนจากการสวมรัดเกล้ายอดเป็นเทริด ซึ่งประกอบด้วย 1) เทริด 2) ดอกไม้ทัดและพวงอุบะ 3) ทับทรวง 4) กรองคอหรือนวมนางสีแดง 5) เสื้อในนางสีเหลือง 6) หม่มนางสองชายสีฟ้าขลิบแดง 7) ทองกร 8) แหวนรอบ 9) ปะวะหล่ำ 10) ปิ่นหนึ่ง 11) อัมรงค์ 12) ผ้าถุงนางสีแดง 13) กำไลข้อเท้า

ภาพที่ 2 การแต่งกายบทบาทนางเมรี

ที่มา: รัชนา พวงประยงค์

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาและเก็บข้อมูลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษารูปแบบ และองค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำ เรื่อง มโนห์รา และเรื่อง รดเสน ของ กรมศิลปากร ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ คือ 1) รูปแบบการแสดงละครรำ ของกรมศิลปากร 2) องค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากร

ในส่วนของรูปแบบการแสดงละครรำของกรมศิลปากร พบว่า 1) ขั้นตอนการแสดง เริ่มด้วยโหมโรงเป็นการบรรเลงเพลงร่ำชาตรี แล้วเข้าสู่การแสดงดำเนินเรื่อง จบด้วยบรรเลง ปีพาทย์ลาโรง 2) การดำเนินเรื่องละคร มีลักษณะดำเนินเรื่องรวดเร็ว สดแทรกองค์ประกอบอื่น เช่น ระเบียบ การรำอวดฝีมือของตัวเอก เป็นต้น การแสดงมุ่งความสนุกสนาน และแทรกบท ตลกขบขันตามสมควร 3) วิธีแสดง ผู้แสดงทำหน้าที่รำและเจรจา (มีการกำหนดคำเจรจาในบท ละคร) มีฝ่ายคีตศิลป์ขับร้องเพลงให้ มีบทละครเป็นตัวกำหนดวิธีการจัดการแสดงทุกอย่าง รวมถึงกำหนดเพลงบรรเลง เพลงขับร้อง บทเจรจา และกิริยาของผู้แสดง 4) กระบวนท่ารำ เน้นความประณีตตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย ซึ่งท่ารำ มี 2 ลักษณะ คือ การทำท่าวัดไปหรือ การตีบท กับท่ารำเฉพาะหรือที่เรียกว่า “รำชุดท่า” การรำชุดท่าในเพลงชาตรี เป็นการรำเน้น การกระทบจังหวะแรงกว่าปกติ การส่ายไหล่ ดีไหล่ กล่อมหน้า เป็นต้น 5) เรื่องที่แสดง จัดแสดงเพียง 2 เรื่อง คือ เรื่องมโนห์รา และเรื่องรดเสน 6) ผู้แสดง แต่เดิมผู้แสดงส่วนใหญ่ เป็นผู้หญิง บทพระเอก-นางเอกใช้ผู้หญิงแสดง ปัจจุบันใช้ผู้แสดงแบบชายจริงหญิงแท้ 7) วงดนตรี ใช้วงปีพาทย์เครื่องสามัญ อย่างเครื่องห้า หรือเครื่องคู่ บรรเลงร่วมกับวงปีพาทย์ ชาตรี เพลงที่ใช้แสดงเป็นทำนองเพลงที่มีอยู่เดิมในละครนอกและละครในของกรมศิลปากร ผสมกับเพลงชาตรีต่าง ๆ โดยมีการประพันธ์เพลงชาตรีขึ้นใหม่จำนวน 10 เพลง เพื่อใช้ใน ละคร เรื่องมโนห์รา และเรื่องรดเสน 8) เครื่องแต่งกาย ตัวเอกแต่งกายยืนเครื่องพระ นาง ยกเว้นบางบทเช่น ฤาษี เสนา ทหาร สัตว์ต่าง ๆ จะแต่งกายให้สอดคล้องกับบทบาทของตน วัสดุส่วนใหญ่เป็นประเภทดินปักเครื่องละครตามแบบแผน 9) ฉากและอุปกรณ์ มีการเปลี่ยน ฉากตามท้องเรื่องเป็นลักษณะแบบสมจริง ส่วนอุปกรณ์ประกอบการแสดงได้สร้างสรรค์ขึ้นมา ให้สมจริงโดยอิงจากบทละครเช่นกัน 10) สถานที่แสดง แต่เดิมแสดงในโรงละคร แต่ปัจจุบันมี จัดแสดง ทั้งเวทีกลางแจ้ง หรือลักษณะเวทีที่มีการยกพื้น จากที่กล่าวมานั้น เป็นรูปแบบละครรำ เรื่องมโนห์รา และเรื่องรดเสน ที่ได้มีการผสมผสานยึดเค้าโครงระหว่างการแสดงละครชาตรี ร่วมกับการแสดงละครนอก จนกลายเป็นรูปแบบละครรำของกรมศิลปากร จากที่กล่าวมานั้น สอดคล้องกับ พัทธินันท์ สันติอวัชรณ (2551) ศึกษาเรื่อง หลักการแสดงของนางมโนห์ราใน ละครชาตรีเรื่อง มโนห์รา ที่กล่าวถึง รูปแบบของการแสดงละครชาตรีของกรมศิลปากร เป็น

การผสมผสานระหว่าง ละครชาตรี ละครนอก และละครในเข้าด้วยกัน โดยคณะละครชาตรีของนายพูนเป็นต้นแบบด้านการโหมโรง การใช้วงปี่พาทย์ชาตรีบรรเลง การรำซัดท่า ส่วนละครนอกของกรมศิลปากรเป็นต้นแบบด้านขั้นตอนการแสดง การดำเนินเนื้อเรื่องรวดเร็ว การรำแบบใช้บท และใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่บรรเลงควบคู่กับปี่พาทย์ชาตรี

ในส่วนขององค์ประกอบการรำเพลงชาตรีในการแสดงละครรำของกรมศิลปากรประกอบด้วย

1) บทละคร ที่มีลักษณะเด่น คือ เป็นบทละครที่เรียงลำดับเนื้อเรื่องตามลำดับปฐิทิน โดยแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นฉากเป็นตอน ดำเนินเรื่องไปข้างหน้าตามกาลเวลา มีการระบุวิธีการจัดการแสดง ซึ่งในบทละครทั้ง 2 เรื่อง มีการระบุวิธีการจัดการแสดงทุกอย่างเป็นขั้นตอน ได้แก่ (1) การระบุฉาก กำหนดสถานที่ ช่วงเวลา (2) การระบุตำแหน่งผู้แสดง มีการระบุลำดับการเข้า-ออก ของตัวละคร และกำหนดตำแหน่งของตัวละครบนเวที (3) การระบุอาการปฏิกิริยาอาการผู้แสดง (4) การระบุเพลงบรรเลงและเพลงขับร้อง (5) การระบุบทเจรจา

2) เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงทั้ง 2 เรื่อง มีทั้งเพลงไทยที่ประพันธ์ไว้อยู่เดิมกับเพลงที่ปรับปรุงประพันธ์ขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “เพลงชาตรี” เพื่อใช้สำหรับแสดงละครครั้งนี้โดยเฉพาะ ซึ่งผู้ประพันธ์เพลง คือ นายมนตรี ตราโมท ซึ่งได้ประดิษฐ์และปรับปรุงทำนองเพลงร้องขึ้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเพลงชาตรีกรมศิลปากร จำนวน 10 เพลง โดยเพลงชาตรีที่ประพันธ์ขึ้นนั้น มีลักษณะสำเนียงได้ มีโทนและกลองชาตรีเป็นเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับ ใช้ปี่เป่าดำเนินทำนองให้สอดคล้องกับหน้าทับ เพลงชาตรี ส่วนใหญ่มีจังหวะกระชับรวดเร็ว รุกเร้า และมีการขับร้องที่มีการเลียนสำเนียงภาษาท้องถิ่นได้ผสมอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, หน้า 92-93) กล่าวถึง ความสำเร็จของการแสดงละคร คือ ประยูกะ หมายถึง เสียงเพลงร้อง เพลงบรรเลง บทเจรจา การแสดงอารมณ์เหล่านี้ที่แสดงออกอย่างสมเหตุสมผล

3) วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง เป็นการผสมระหว่างวงปี่พาทย์ชาตรีและวงปี่พาทย์เครื่องคู่ อันประกอบไปด้วย 1) ปี่ใน 2) ปี่ชวา 3) ระนาดเอก 4) ระนาดทุ้ม 5) ซ้องวงใหญ่ 6) ซ้องวงเล็ก 7) ตะโพน 8) กลองทัด (หรืออาจใช้กลองตะโพน) 9) โทนชาตรี 10) กลองชาตรีหรือบ้างเรียกว่ากลองตุ๊ก 11) กลองแขก 12) ซ้องคู่ (ใช้สำหรับเพลงที่มีสำเนียงชาตรี) 13) ฉิ่ง 14) ฉาบเล็ก 15) กรับคู่ 16) กรับพวง และ 17) ชลุ่ม (ชลุ่ม จะมีใช้เฉพาะในเรื่อง มโนห์รา ในเรื่อง รถมเสน ไม่ปรากฏใช้บรรเลง) ส่วนสาเหตุที่มีเครื่องดนตรีหลายชนิดปนกันนั้น เพราะในบทละครรำของกรมศิลปากรมีการบรรจุเพลงที่หลากหลาย ทั้งเพลง

ของละครนอก และละครชาตรี แล้วแต่ว่าเพลงชนิดนั้นจะใช้ได้กับอารมณ์ชนิดใด เครื่องดนตรีที่ใช้จึงใช้แบบละครนอกผสมผสานกับแบบดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, หน้า92-93) กล่าวถึง ความสำเร็จของการแสดงละคร คือ ประยูกะ หมายถึง เสียงเพลงร้อง เพลงบรรเลง บทเจรจา การแสดงอารมณ์เหล่านี้ที่แสดงออกมาอย่างสมเหตุสมผล

4) เครื่องแต่งกาย พบว่า ตัวนางเอกทั้ง 2 เรื่อง อย่างนางมโนห์ราและนางเมรี มีลักษณะการแต่งกายแบบยืนเครื่อง แต่มีความแตกต่างทางด้านสีเครื่องแต่งกาย การสวมใส่ ศิราภรณ์ และพัทธาภรณ์บางประการ โดยบทบาทนางมโนห์ราที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง ขลิบเขียวหรือสีเขียวขลิบแดง และด้วยมีลักษณะพิเศษเป็นนางกนิษฐิณีจึงมีปีก หาง เล็บที่สะท้อนความเป็นนกหรือกนิษฐิณีให้เห็นเด่นชัด การแต่งกายมีทั้งหมด 3 รูปแบบ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงตามฉาก ส่วนนางเมรีจะสวมหมวกที่เป็นแบบสองชาย ศีรษะมีทั้งสวมรัดเกล้ายอด และสวมเทริด ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามฉาก โดยการแต่งกายมีทั้งหมด 2 รูปแบบ ด้านสีของเครื่องแต่งกายไม่มีข้อจำกัด ซึ่งสมัยโบราณเน้นเป็นสีชมพู สีบานเย็น แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่นิยมแต่งกายด้วยสีน้ำเงินขลิบสีแดงหรือขลิบสีชมพู ซึ่งสอดคล้องกับที่ ฤทธิรงค์ จิวากานนท์ (2562, หน้า153) กล่าวถึง ภาพรวมบนเวทีว่าส่วนหนึ่งของการตกแต่งประดับประดาในการแสดงต้องมีความสวยงาม และเหมาะสมกับละครแต่ละเรื่อง ซึ่งต้องผสมผสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงจะเกิดความสมบูรณ์ขึ้นได้ และสอดคล้องกับคัมภีร์นาฏยศาสตร์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, หน้า93) กล่าวถึง ความสำเร็จของการแสดงละคร คือ สัมฤทธิ หมายถึง การประดับประดา การแสดงให้เหมาะสมแก่ท้องเรื่อง เช่น การแต่งกาย การตกแต่งฉาก และการจัดอุปกรณ์ที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

1) ละครเรื่อง มโนห์รา และเรื่องรถเสน เป็นละครที่มีลักษณะพิเศษเพียง 2 เรื่อง ของกรมศิลปากรที่มีรูปแบบการแสดงผสมผสานระหว่างละครชาตรีกับละครนอกเข้าไว้ด้วยกัน ด้านบทบาทการแสดงและกระบวนการทำร้ายเห็นสมควรให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในบทบาทพระเอก คือ บทบาทพระสุธนในเรื่องมโนห์รา และบทบาทรถเสนในเรื่องรถเสน เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ไทยต่อไป

2) ควรศึกษารูปแบบและองค์ประกอบของการแสดงละครเรื่องอื่น ๆ อย่างเช่น ละครพันทาง ละครดึกดำบรรพ์ ฯลฯ ของกรมศิลปากร เพื่อสร้างองค์ความรู้เพิ่มเติม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2498). บทธะคอน เรื่อง มโนห์รา. (ม.ป.ท.): กรมศิลปากร.
- _____. (2500). บทธะคอน เรื่อง รถมเสน. (ม.ป.ท.): กรมศิลปากร.
- พัชรินทร์ จันทรัตต์. (2552). บทบาทและลีลาทำรำนางเมรีในละครนอก เรื่องรถเสน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- พัชรินทร์ สันติอัครวรรณ. (2551). หลักการแสดงของนางมโนห์ราในละครชาตรี เรื่อง มโนห์รา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ฤทธิ์รงค์ จิวากานนท์. (2546). ภาพบนเวที. ใน นพมาศ แวหวงส์. ทัศนศิลป์และการละคร กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปและการละคร คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญนาถ ทรรทรานนท์. สัมภาษณ์. 3 ธันวาคม 2563.
- รจนา พวงประยงค์. สัมภาษณ์. 3 ตุลาคม 2566.
- อักษรชาติ ปัทมสันติวงศ์. (2557). การสร้างสรรค์การแสดง ชุด ราชชาตรีร่วมสมัย. การวิจัย จากงบประมาณกองทุนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.